

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

شبکه معنایی سنن الهی در قرآن کریم

استاد راهنما

دکتر مهدی مطیع

استاد مشاور

حجت الإسلام رسول موسوی

دانشجو

فاطمه سادات نیکزادالحسینی

ماه و سال دفاع

شهریور ۱۳۹۲

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است.

دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

شبکه معنایی سنن الهی در قرآن کریم

استاد راهنما

دکتر مهدی مطیع

استاد مشاور

حجت الإسلام رسول موسوی

دانشجو

فاطمه سادات نیکزادالحسینی

ماه و سال دفاع

شهریور ۱۳۹۲

تقدیر و شکر

اکنون که رشحات امواج دریای بیکران الهی شامل عالم گردیده و مقدراتش بر آن تعلق یافت که در جهت تعمیم معارف قرآنی تلاشی هر چند ناچیز بنایم، اورا سپاس می گویم؛ و از او می خواهیم که صلوات و برکات

خود را بر مجرا و مجری سنت هایش؛ حضرت بقیة اللہ الاعظم (عجل اللہ تعالی فرجه الشریف) فرو فرستد.

به مصداق «من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق» بر خود لازم می دانم تا بدین وسیله از راهبانی های ارزشمند

استاد گرامی جناب آقای دکتر مهدی مطیع، و مساعدت های بی دریغ استاد محترم جناب آقای حجت الاسلام

سید رسول موسوی ودقت نظر داور محترم جناب آقای دکتر نجفعلی قفبری قدردانی بنایم.

بچنین از پدر بزرگوارم، مادر عزیزم، و خانواده محترم، بمسرم که با بیماری خالصانه، بنده را در انجام این رساله

همراهی کردند، و نیز، بمسگر گرامی ام که صبورانه مددکارم بود سپاس گزارم.

چکیده:

«سنن الهی» قوانین مستمر و فراگیری است که خداوند متعال بر اساس آن‌ها نظام هستی را ایجاد فرموده، و نسبت‌ها و روابط متقابل آن را تنظیم نموده است. از آن‌جا که این قوانین، ثابت و غیر قابل تغییر است علم به آن‌ها می‌تواند به عنوان ابزار قدرت‌مندی در پیش‌بینی و مدیریت رخدادهای فردی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. از سوی دیگر، دانستن قوانین الهی، دارای بعد تربیتی نیز هست و خشیت در برابر آن‌ها منجر به رشد در مسیر قانون‌مندی‌ها و اِشفاق و نجات می‌شود.

معناشناسی یکی از راه‌های بررسی گستره عظیم مفهوم سنّت‌های الهی در قرآن کریم است. آغاز این فرآیند، بررسی «واژگان» این حوزه معنایی است، که گرچه در کتب لغت و کتاب‌های تفسیری، تحقیقات فقه اللغوی بسیاری درباره این کلمات انجام گرفته و سیر واژگانی آن‌ها بررسی شده است؛ لیکن هیچ‌گاه تصویر کلی این واژه‌ها در بافت زبانی قرآن کریم مطالعه نشده و ارتباط میان آن‌ها در یک مجموعه وسیع مورد تحلیل و ارزیابی قرار نگرفته است.

تحقیق حاضر در نظر دارد با بررسی روابط معنایی واژگان این حوزه با تکیه بر روش «حوزه‌های معنایی»، گامی نو در جهت شناخت سنّت‌های الهی در گستره «قوانین حاکم بین خدا و انسان» بردارد. بدین منظور نگرشی ساخت‌گرایانه به متن قرآن داشته و از تلفیقی از مکتب بُن آلمان‌ها و برخی از مکاتب آمریکایی‌ها استفاده نموده است.

بر اساس این پژوهش می‌توان اظهار داشت، در شبکه معنایی سنن الهی در قرآن کریم، «أمر» روح حاکم بر قانون‌مندی‌ها، «مشیت» کالبد و نظام ارتباط قوانین هستی، «إذن» فراهم بودن امکان عملکرد نظام، «إرادة» واسطه بیان أمر و انتقال آن به عالم خلق، «قول» نوعی از اعلام قانون‌گذاری‌ها در هستی، «حکم» مدیریت استوار قوانین و گونه‌ای از اعمال و صدور آن‌ها در جهان کثرت، «جعل» ایجاد اجزای قانون‌مندی و قرار دادن نسبت‌های آن‌ها با اجزای هستی، «سنّت» طرح و الگوی ارتباط اجزای قانون‌گذاری با یکدیگر و راهنمای هدایت انسان‌ها در مسیر قانون‌مندی‌ها، «قدر» رابط عالم نامحدود وحدت با عالم محدود کثرت، «قضا» تعیین قدر و آخرین مرتبه نازلۀ أمر در عالم کثرت، «تدبیر» قانون‌مندی جانبی حاکم بر أمر، «کتب» قطعیت مشیت و إرادة الهی، «شرع» بعد عملکردی قوانین الهی برای اتصال انسان‌ها به عالم أمر، «فرض» از لوازم و مصادیق شرع، و «أصاب» و «فعل» بروز مشیت الهی در عالم کثرت هستند.

بدین ترتیب، نگرش کلان به شبکه نظام‌های برنامه‌ریزی و اعمال قوانین الهی در قرآن ثابت می‌کند که واژه‌های یک حوزه معنایی از یکدیگر تأثیر پذیرفته و بدون توجه به ارتباطات متقابل آنها نمی‌توان تفسیری جامع از واژگان قرآنی ارائه نمود.

کلیدواژه‌ها: قرآن، معناشناسی، قانون‌مندی، سنن الهی، قضا و قدر، جبر و اختیار.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	فصل اول: کلیات.....
۱۰	۱.۱. مقدمه.....
۱۲	۱.۲. کلیات.....
۱۲	۱.۲.۱. تبیین موضوع.....
۱۸	۱.۲.۲. اهمیت و ضرورت.....
۱۹	۱.۲.۳. مسائل تحقیق.....
۱۹	۱.۲.۴. فرضیات تحقیق.....
۱۹	۱.۲.۵. پیشینه تحقیق.....
۲۱	۱.۲.۶. سازماندهی تحقیق.....
۲۲	۱.۳. مفاهیم و روش شناسی.....
۲۳	۱.۳.۱. مکتب بن.....
۲۷	۱.۳.۲. مکاتب آمریکایی.....
۲۷	۱.۳.۳. نگرش تلفیقی به نظریه حوزه‌های معنایی.....
۴۲	فصل دوم: مؤلفه‌های معنایی.....
۴۴	۲.۱. سنت.....
۴۴	۲.۱.۱. تبار شناسی.....
۴۶	۲.۱.۲. سیاق.....
۴۹	۲.۱.۳. مؤلفه‌های معنایی.....
۵۰	۲.۲. مشیت.....
۵۰	۲.۲.۱. تبار شناسی.....

۵۱	۲.۲.۲	سیاق
۶۰	۲.۲.۳	مؤلفه‌های معنایی
۶۲	۲.۳	أمر
۶۲	۲.۳.۱	تبار شناسی
۶۳	۲.۳.۲	سیاق
۶۹	۲.۳.۳	مؤلفه‌های معنایی
۷۰	۲.۴	إرادة
۷۱	۲.۴.۱	تبار شناسی
۷۲	۲.۴.۲	سیاق
۷۴	۲.۴.۳	مؤلفه‌های معنایی
۷۷	۲.۵	حکم
۷۷	۲.۵.۱	تبار شناسی
۷۸	۲.۵.۲	سیاق
۸۱	۲.۵.۳	مؤلفه‌های معنایی
۸۲	۲.۶	إذن
۸۲	۲.۶.۱	تبار شناسی
۸۳	۲.۶.۲	سیاق
۸۶	۲.۶.۳	مؤلفه‌های معنایی
۸۷	۲.۷	قدر
۸۷	۲.۷.۱	تبار شناسی
۸۹	۲.۷.۲	سیاق
۹۱	۲.۷.۳	مؤلفه‌های معنایی
۹۲	۲.۸	قضا
۹۲	۲.۸.۱	تبار شناسی
۹۴	۲.۸.۲	سیاق
۹۵	۲.۸.۳	مؤلفه‌های معنایی

۹۶	۲.۹	تدبیر
۹۶	۲.۹.۱	تبار شناسی
۹۷	۲.۹.۲	سیاق
۹۹	۲.۹.۳	مؤلفه‌های معنایی
۱۰۰	۲.۱۰	قول
۱۰۰	۲.۱۰.۱	تبار شناسی
۱۰۱	۲.۱۰.۲	سیاق
۱۰۳	۲.۱۰.۳	مؤلفه‌های معنایی
۱۰۴	۲.۱۱	جعل
۱۰۵	۲.۱۱.۱	تبار شناسی
۱۰۶	۲.۱۱.۲	سیاق
۱۰۸	۲.۱۱.۳	مؤلفه‌های معنایی
۱۰۹	۲.۱۲	شرع
۱۰۹	۲.۱۲.۱	تبار شناسی
۱۱۰	۲.۱۲.۲	سیاق
۱۱۱	۲.۱۲.۳	مؤلفه‌های معنایی
۱۱۲	۲.۱۳	فرض
۱۱۳	۲.۱۳.۱	تبار شناسی
۱۱۴	۲.۱۳.۲	سیاق
۱۱۵	۲.۱۳.۳	مؤلفه‌های معنایی
۱۱۶	۲.۱۴	کتب
۱۱۶	۲.۱۴.۱	تبار شناسی
۱۱۸	۲.۱۴.۲	سیاق
۱۲۰	۲.۱۴.۳	مؤلفه‌های معنایی
۱۲۳	۲.۱۵	أصاب
۱۲۳	۲.۱۵.۱	تبار شناسی

۱۲۴ سیاق ۲.۱۵.۲
۱۲۶ مؤلفه های معنایی ۲.۱۵.۳
۱۲۷ فعل ۲.۱۶
۱۲۷ تبار شناسی ۲.۱۶.۱
۱۲۸ سیاق ۲.۱۶.۲
۱۲۹ مؤلفه های معنایی ۲.۱۶.۳
۱۲۹ نتیجه ۲.۱۷
۱۳۱ فصل سوم: میدان های معنائشناختی
۱۳۴ سنت ۳.۱
۱۳۹ نتیجه ۳.۱.۱
۱۴۱ مشیت ۳.۲
۱۵۳ ارتباط مشیت و آفرینش ۳.۲.۱
۱۵۵ ارتباط مشیت و جایگاه آدمی ۳.۲.۲
۱۶۰ ارتباط مشیت و رزق ۳.۲.۳
۱۶۵ ارتباط مشیت با هدایت و ضلالت ۳.۲.۴
۱۶۷ ارتباط مشیت و جزا ۳.۲.۵
۱۷۱ نتیجه ۳.۲.۶
۱۷۴ امر ۳.۳
۱۸۲ جریان امر در هستی ۳.۳.۱
۱۸۵ تحقق و غلبه امر خداوند ۳.۳.۲
۱۸۷ جایگاه امر در مدیریت هستی ۳.۳.۳
۱۸۸ رابطه امر با وحی و هدایت ۳.۳.۴
۱۹۲ رابطه امر با جزا ۳.۳.۵
۱۹۴ نتیجه ۳.۳.۶
۱۹۶ حکم ۳.۴

۲۰۴	۳.۴.۱	ویژگی‌های حکم الهی
۲۰۸	۳.۴.۲	جایگاه حکم
۲۰۹	۳.۴.۳	رابطه حکم با عالم کثرت
۲۱۴	۳.۴.۴	حکم‌های تربیتی
۲۱۷	۳.۴.۵	نتیجه
۲۱۹	۳.۵	إذن
۲۲۴	۳.۵.۱	رابطه إذن با رسالت
۲۲۵	۳.۵.۲	رابطه إذن با هدایت
۲۲۸	۳.۵.۳	رابطه إذن با مصیبت
۲۳۳	۳.۵.۴	رابطه إذن با شفاعت
۲۳۶	۳.۵.۵	رابطه إذن با قیامت
۲۳۸	۳.۵.۶	نتیجه
۲۴۰	۳.۶	إرادة
۲۴۲	۳.۶.۱	إرادة تکوینی
۲۴۵	۳.۶.۲	إرادة ابتلائی
۲۴۷	۳.۶.۳	إرادة اجتماعی
۲۴۹	۳.۶.۴	إرادة تربیتی
۲۵۶	۳.۶.۷	نتیجه
۲۵۹	۳.۷	قدر
۲۶۱	۳.۷.۱	قدر خداوند
۲۶۲	۳.۷.۲	مقدّر بودن أمر الهی
۲۶۳	۳.۷.۳	جعل قدر برای نظام خلق
۲۶۵	۳.۷.۴	مقدّرات خاصّ انسان
۲۶۸	۳.۷.۵	نقش قدر در نزول قرآن
۲۶۹	۳.۷.۶	قدر در آخرت
۲۷۰	۳.۷.۷	نتیجه

۳۸. قضا	۲۷۲
۳۸.۱. قطعیت امر	۲۷۳
۳۸.۲. پایان امر	۲۷۶
۳۸.۳. نتیجه	۲۷۸
۳۹. تدبیر	۲۸۱
۳۹.۱. تدبیر امر	۲۸۱
۳۹.۲. نتیجه	۲۸۵
۳۱۰. قول	۲۸۷
۳۱۰.۱. ویژگی‌های قول خداوند	۲۸۹
۳۱۰.۲. قانون مندی حاکم بر جهان تکوین	۲۹۱
۳۱۰.۳. قانون مندی حاکم بر خلقت انسان	۲۹۳
۳۱۰.۴. قانون مندی حاکم بر اختیار انسان‌ها	۲۹۴
۳۱۰.۵. نتیجه	۲۹۶
۳۱۱. جعل	۲۹۸
۳۱۱.۱. قانون مندی جعل الهی در طبیعت	۳۰۲
۳۱۱.۲. جعل انسان به عنوان خلیفه در زمین	۳۰۴
۳۱۱.۳. جعل قانون مندی در زندگی انسان‌ها	۳۰۶
۳۱۱.۴. قانون مندی جعل در پاداش و جزا	۳۰۶
۳۱۱.۵. نتیجه	۳۰۸
۳۱۲. شرع	۳۱۰
۳۱۲.۱. جعل شرایع	۳۱۱
۳۱۲.۲. نتیجه	۳۱۳
۳۱۳. فرض	۳۱۵
۳۱۳.۱. فرض قرآن و احکام تشریحی	۳۱۶
۳۱۳.۲. نتیجه	۳۱۷
۳۱۴. کتب	۳۱۹

۳۲۱	۳.۱۴.۱	قانون مندی مکتوب
۳۲۳	۳.۱۴.۲	انواع کتاب
۳۲۸	۳.۱۴.۳	نتیجه
۳۳۰	۳.۱۵	أصاب
۳۳۳	۳.۱۵.۱	إصابة مصیبت و سیئه
۳۳۹	۳.۱۵.۲	إصابة حسنه و خیر
۳۴۱	۳.۱۵.۳	نتیجه
۳۴۳	۳.۱۶	فعل
۳۴۵	۳.۱۶.۱	به فعلیت رسیدن خواست و وعده الهی
۳۴۷	۳.۱۶.۲	عذاب
۳۴۸	۳.۱۶.۳	نتیجه
۳۵۰		فصل چهارم: شبکه معنایی
۳۵۳	۴.۱	نظام‌های اصلی برنامه‌ریزی و اعمال سنت‌ها
۳۵۳	۴.۱.۱	أمر
۳۵۴	۴.۱.۲	مشیت
۳۵۵	۴.۱.۳	إذن
۳۵۶	۴.۱.۴	إرادة
۳۵۷	۴.۱.۵	قول
۳۵۸	۴.۱.۶	حکم
۳۵۸	۴.۱.۷	جعل
۳۵۹	۴.۱.۸	سنت
۳۶۰	۴.۱.۹	قدر
۳۶۱	۴.۱.۱۰	قضا
۳۶۱	۴.۲	نظام‌های جانبی برنامه‌ریزی سنت‌ها
۳۶۲	۴.۲.۱	تدبیر

۳۶۲ کتب ۴.۲.۲
۳۶۲ شرع ۴.۲.۳
۳۶۳ فرض ۴.۲.۴
۳۶۳ نظام‌های جانبی اعمال سنت‌ها ۴.۳
۳۶۳ أصاب ۴.۳.۱
۳۶۴ فعل ۴.۳.۲
۳۶۴ نتیجه ۴.۴
۳۶۸ فصل پنجم: نتایج و پیشنهاداتها ۳۶۸
۳۶۹ ۵.۱ نتایج ۳۶۹
۳۷۶ ۵.۲ پیشنهاداتها ۳۷۶
۳۷۹ فهرست منابع و مأخذ ۳۷۹
۳۷۹ الف) منابع عربی ۳۷۹
۳۸۱ ب) منابع فارسی ۳۸۱
۳۸۳ ج) مقالات ۳۸۳
۳۸۷ المخلص: ۳۸۷
۳۸۹ Abstract: ۳۸۹

فصل اول:

کلیات

۱.۱. مقدمه

سنن الهی، قوانین ثابت، مستمر و فراگیر خداوند، و از بالاترین، عمیق‌ترین و جامع‌ترین موضوعات قرآنی است که علم به آن‌ها می‌تواند به عنوان ابزار قدرت‌مندی در پیش‌بینی و مدیریت رخداد‌های تاریخی، اجتماعی و حتی فردی مورد استفاده قرار گیرد.

در بعد فردی و اجتماعی، مردم سهل‌انگاری‌ها و اشتباهات خود را به حساب قضا و قدر و خواست خدا گذاشته و می‌گذارند. در مورد قبض و بسط رزق پرسش‌های فراوانی دارند. در هنگام مصیبت و گرفتاری دچار مشکلات جدی شده و این سؤال در ذهن آن‌ها به وجود می‌آید که تاوان چه گناهی را پس می‌دهند و چرا خداوند بر آن‌ها خشم گرفته است؟

در طول تاریخ نیز، عوامل سیاسی بسیاری از سیاست‌مداران جبار و خودکامه برای خاموش کردن شعله انقلاب مستضعفین، و ادامه حکومت نامشروع خود دائماً دست تقدیر و جبر تاریخ را بهانه قرار داده‌اند؛ در حالیکه اگر نظام قانون‌مندی‌های الهی به طور صحیح دانسته می‌شد تا حد زیادی مانع از مشکلات مذکور و سوء استفاده ستمگران می‌گشت.

از سوی دیگر، دانستن قوانین الهی، دارای بعد تربیتی نیز هست و ادب در برابر آن‌ها سبب رشد آدمی و نیل به مقام رضا است. فرآیند این بعد تربیتی را می‌توان با در کنار هم قرار دادن آیاتی از قرآن کریم بدین ترتیب استنباط نمود:

علم به سنت‌ها و قوانین الهی، در درجه اول، موجب خشیت در برابر پروردگار عالم می‌شود. خداوند متعال در

قرآن می‌فرماید: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾.^۱ در تفسیر المیزان ذیل این آیه آمده است:

۱. فاطر/۲۸.

«و مراد از علما، علمای بالله است، یعنی کسانی که خدای سبحان را به أسما و صفات و افعالش می‌شناسند، شناسایی تامی که دل‌هایشان به وسیله آن آرامش می‌یابد، و لکه‌های شک و دو دلی از نفوس‌شان زایل گشته، و آثار آن در اعمال‌شان هویدا می‌گردد، و فعل‌شان مصدق قول‌شان می‌شود»^۱.

با توجه به اینکه قوانین الهی از صفات فعل خداوند سبحان هستند^۲ می‌توان علم به آن‌ها را یکی از مصادیق بارز این آیه شریفه دانست که منجر به مراقبتی عاشقانه و ترسی همواره از سر شور و عشق، آمیخته با امید و همراه با علم و معرفت می‌شود.^۳

در مرحله بعد، محبت و رحمت عارفانه بر خوف و هراس عاشقانه تفوق یافته و خشیت منجر به اشفاق می‌شود؛ ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ﴾.^۴ اشفاق، ترسی است آمیخته با محبت و احترام و همراه با توجه و اهتمام.^۵ وقتی اشفاق در برابر حق در وجود شخص ثابت شد، به تمام هستی ساطع می‌شود و او نسبت به همه اجزای هستی شفقت پیدا می‌کند.

^۱ . طباطبایی، محمد حسین، المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۱۷هـ، ج ۱۷، ص ۴۳.

^۲ . الإمام الرضا (علیه السلام): مشیت و إرادة از صفات فعل هستند؛ بنا براین هر کس خیال کند که خداوند متعال لم یزل مرید و شائی بوده است موحد نیست. صدوق، محمد بن علی، التوحید، تحقیق هاشم حسینی طهرانی، قم، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمية، ۱۴۱۶هـ، ص ۳۳۸، ج ۵.

^۳ . الخشیة حالة تحصل عند الشعور بعظمة الحق و هیئته و خوف الحجب عنه، و هذه حالة لا تحصل إلا لمن اطلع علی حال الکبرياء و ذاق لذة القرب، و لذا قال سبحانه: إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ. طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، تهران، مرتضوی، ۱۳۷۵ش، ج ۱، ص ۱۲۴، « ذیل خشی».

^۴ . مؤمنون/۵۷.

^۵ . الأشفاق: عناية مختلطة بخوف، لأنَّ المُشْفِقَ يَحِبُّ المُشْفَقَ علیه و يخاف ما يلحقه. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دمشق، دارالعلم الدار الشامیة، ۱۴۱۲هـ، ص ۴۵۸، «ذیل شفق». الإشفاق دوام الحذر مقرونا بالترحم انصاری، خواجه عبدالله، منازل السائرین، تهران، دار العلم، ۱۴۱۷هـ، ص ۵۱.

و قرآن راز نجات را شفقت می‌داند؛ در گفتگویی که اهل بهشت با هم دارند و از شرح حال و افعال یکدیگر در دنیا می‌پرسند، ایشان دلیل رسیدن خود به جنات و نعیم را شفقت در میان اهل و خانواده و همراهان می‌دانند؛ ﴿وَ أَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ﴾^۱

بنابراین، در پرتو علم به قوانین و سنن الهی می‌توان راهی به سوی خشیت، اشفاق و در نهایت، سعادت و نجات باز نمود.

تحقیق حاضر در نظر دارد با بررسی روابط معنایی واژگان حوزه سنن الهی در قرآن کریم در سه سطح مؤلفه‌های معنایی، میدان‌های معناشناختی و شبکه معنایی گامی نو در جهت علم به سنت‌ها و قوانین الهی در هستی بردارد.

۱.۲. کلیات

کلیات تحقیق شامل تبیین موضوع، اهمیت و ضرورت، مسائل تحقیق، فرضیات تحقیق، پیشینه تحقیق و سازماندهی تحقیق است.

۱.۲.۱. تبیین موضوع

می‌توان ادعا کرد مطالعه نظام سنن الهی و قوانین حاکم بر هستی، در متون دینی تاکنون جزئی‌نگری شده و کمتر تصویر جامعی از آن ارائه گردیده است. پاسخی که همواره در مقابل حیرت و سرگشتگی مردم از سوی عالمان مسلمان داده شده به طور عمده کلامی بوده است و چون کلام رشته‌ای تخصصی است و نمی‌تواند با عامه مردم ارتباط عمیقی برقرار کند، مشکلات عامه مردم در رخدادهای فردی و اجتماعی هم‌چنان پابرجاست.

^۱ . طور/۲۵ - ۲۶.

با نگاهی دقیق به آیات وثیق قرآن مجید می‌توان دریافت که همه قرآن قوانین و سنت‌های الهی است و تک تک آیه‌ها، بافتارها و ساختارهای این کتاب حکیم، در مقام بیان این نظام حاکم است. بنابراین، نظام سنن الهی در قرآن، دارای دامنه‌ای گسترده است، که می‌توان آن را در سه حوزه مورد بررسی قرار داد:

۱.۲.۱.۱. قوانین حاکم بر اسماء الهی

ذات خداوند قانون‌گذار، فرای قانون است، اما اسماء الهی - یعنی آن بخش از تجلی وجود خداوند که با هستی ارتباط می‌گیرد و قابل معرفت است - تحت قانون‌مندی است. همین که فرموده است: ﴿كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ؛ رحمت را بر خویشتن واجب گردانیده است﴾^۱، نشان می‌دهد که کسی فراتر از اسماء الهی، بر اسماء مدیریت می‌کند. در این میان، واسطه بین ذات و اسماء الهی «فیض اقدس» و واسطه بین اسماء الهی و هستی «فیض مقدس» نامیده می‌شود.^۲

۱.۲.۱.۲. قوانین حاکم بین خدا و هستی

این حوزه شامل قوانین تکوینی است و می‌توان آن را در دو دامنه مجزا مورد بررسی قرار داد: الف) قوانین خدا و هستی: قوانینی که نشان‌دهنده ارتباط طرفینی خداوند و نظام احسن آفرینش است؛ قاهریت خداوند بر هستی،^۳ فرمانبرداری محض آسمان و زمین از امر خداوند،^۴ و تسبیح موجودات،^۵ از آن جمله‌اند.

^۱. أنعام/۱۲.

^۲. ر.ک: خمینی، روح الله، مصباح الهدایة إلى الخلافة والولاية، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۲ش، ص ۱۶ -

۱۸.

^۳. رعد/۱۶.

^۴. فصلت/ ۱۱.

^۵. حدید/۱.